

Sluiproute Brussel

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Lise Witteman

Sluiproute Brussel

De Europese lobby voor de bv Nederland

Ambo|Anthos

Amsterdam

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het
Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten ([www.fondsbjp](http://www.fondsbjp.nl)).

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

ISBN 978 90 263 5432 8

© 2021 Lise Witteman

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie © Robin Utrecht/ANP (foto Mark Rutte);

© Roald Triebels/Shutterstock (overige afbeeldingen)

Foto auteur © Saskia Vanderstichele

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

Inleiding: Bij ons in de PV 7

1 Het beruchte beleggingsproduct 27

2 De vingerafdrukken van partijpolitiek 53

3 Uber is welkom 77

4 De handleiding van de tabaksindustrie 95

5 Koehandel met dierenwelzijn 123

6 Subsidies voor de wapenlobby 143

7 Gasblauwe Green Deal 163

Nawoord: Wie controleert de macht? 187

Verantwoording 195

Inleiding

Bij ons in de PV

Via Twitter zocht de voorlichter contact voor een koffieafspraak. Het was 22 oktober 2018, de dag dat op de website van *Follow the Money* mijn stuk ‘Voor EU-ambtenaren is het elke dag uitverkoop’ was gepubliceerd. Daarin had ik beschreven van welke kortingsacties en sponsordeals Europese ambtsdragers profiteren. Ook de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging (PV) voor de EU, de ambassadepost in Brussel waar de voorlichter was aangesteld, werd erin genoemd. Op deze PV werken zo’n tachtig ambtenaren namens alle Nederlandse ministeries. Hun taak is het om zo veel mogelijk plannen van het Nederlandse kabinet in de Europese beleidsmachinerie te fietsen, en omgekeerd om ervoor te zorgen dat hun bewindslieden in Den Haag goed op de hoogte zijn van alles wat zich in de Brusselse coulissen afspeelt. De post werkt dus als een soort lobbyorganisatie van de regering, waarvan de ambtenaren continu proberen bondjes te sluiten met de diplomaten van de PV’s van andere EU-lidstaten, of juist proberen hen te dwarsbomen, om het Europese spel te beïnvloeden.

Het was ook door een bezoekje aan de Nederlandse PV, een maand eerder, dat ik überhaupt op het idee voor het artikel over de sponsordeals kwam. Net nieuw in de Europese hoofdstad, was ik er naar een netwerkavond gegaan voor Nederlanders die in Brussel actief zijn. Het was een ietwat stijve aangelegenheid. De meeste mannen en vrouwen waren gekleed in kantoortenuue. Bij de statafels stonden ze met een glaasje in de hand beleefdheden en visitekaartjes uit te wisselen. De bijeenkomst werd ingeleid door Maryem Van den Heuvel, destijds de Nederlandse ambassadeur in België. Een chique, goedgekapt dame. Maar meer dan de gemeenplaatsen die deze mevrouw verkondigde, over hoe trots we mogen zijn op ons handelsland, trok de levensgrote banner naast haar op het podium mijn aandacht. Daarop stond een twintigtal logo's van bedrijven afgedrukt, begeleid door de woorden 'met dank aan'. Vliegtuigmaatschappij KLM, vermogensbeheerder Van Lanschot, advocatenkantoor Houthoff, verzekeraar Achmea en zelfs de universiteiten van Groningen en Maastricht stonden erop vermeld. De biertjes werden intussen getapt vanachter een Heineken-bar.

Daar keek ik van op. Een overheidsorgaan dat met sponsoring activiteiten organiseert, als ware het een voetbalclub? Dat gaat toch in tegen iedere vorm van onafhankelijkheid die je als regering wilt uitstralen? Niet in de laatste plaats omdat de ambtenaren die op de PV werkzaam zijn, invloed uitoefenen op de besluitvorming die deze bedrijven direct aangaat. Hoe bijvoorbeeld een eventuele vliegtaks er concreet uit zal zien, wat de gevolgen zijn van EU-regels voor de klanten van de sponsorende advocatenkantoren of welke fondsen er worden

vrijgespeeld voor het academisch onderzoek van de betrokken universiteiten. Juist op dit soort penibele onderwerpen zou ik denken dat de overheid iedere schijn van belangenverstrengeling wil vermijden.

Maar dit sponsorbord bleek slechts het topje van de ijsberg. Want toen ik een beetje dieper in de materie dook en ging rondvragen, kwam ik erachter dat er voor EU-ambtenaren, -diplomaten en -politici een hele rits aan persoonlijke voordeeltjes en kortingen beschikbaar is met betrekking tot allerlei producten en diensten. Speciale verenigingen werpen zich zelfs op als bemiddelaars tussen luxe restaurants of bekende autodealers en hun potentiële klanten. Een diplomaat hoeft maar met zijn identiteitspasje te wapperen, of er gaat een wereld aan lucratieve aanbiedingen voor hem open.

Deze extraatjes kunnen bovendien buiten de boeken blijven, omdat ze niet vallen onder de integriteitsregels die voorschrijven dat een ambtsdrager niet zomaar van iedereen geschenken mag aannemen. In de Brusselse bubbel worden deze voordeeltjes gezien als onschuldige productpromotie. Het gevaar dat beleidsmakers door de verwennerij niet meer in de hand durven te bijten die hen voedt, wordt daar weggevuifd. Ze kunnen heus nog objectief hun werk doen.

Goed, die kortingsacties waren nog tot daaraan toe. Maar de sponsordeals die de ambassades sluiten met bedrijven, bevreesdden mij zeer, terwijl ik mezelf op dat vlak toch echt niet als scherpstrijper zie. Ik snap heus dat de lijntjes kort zijn tussen politiek en bedrijfsleven, en dat lobbyen nu eenmaal onderdeel is van het besluitvormingsproces. Maar hier werd niet eens geprobeerd om gezonde afstand te bewaren. Want

niet alleen worden geld en goederen gedoneerd voor onbenullige netwerkevenementjes als de jaarlijkse Koningsdagborrel op de PV, maar ook voor zoiets zwaarwegends als de organisatie van het roulerend EU-voorzitterschap.

Dat voorzitterschap is een fenomeen dat ik even moet uitleggen. De regelgeving in de Europese Unie komt tot stand via drie organen: de Europese Commissie, de Raad en het Europees Parlement. Dat eerste instituut is waar meestal op gedoeld wordt als in de media zinsneden voorbijkomen als ‘Brussel is van plan om’ of ‘Nederland teruggefloten door Brussel’. Het zijn de pakweg 30.000 ambtenaren, verdeeld over verschillende departementen, die onder het gezag van 27 Eurocommissarissen verantwoordelijk zijn voor het uitdenken en uittekenen van Europees beleid, bijvoorbeeld over migratie, klimaat of bedrijvigheid. Je zou die departementen als de ministeries van de Europese Unie kunnen zien.

Dan is er de Europese Raad, wat simpel gezegd een grote vergadertafel is waar de Europese staatshoofden en regeringsleiders regelmatig aanschuiven om het werk van de Europese Commissie op hoofdlijnen te beoordelen en bij te sturen. Als er een ‘top’ is ‘in Brussel’, waar ‘Rutte zal aanschuiven’, wordt vaak op dit machtige overlegorgaan geduid. Daarnaast hebben de ministers van die landen nog eigen vergadermomenten voor hun specifieke vakgebieden, zoals justitie of mobiliteit. Dat heet de Raad van de EU. Het zijn deze bijeenkomsten van regeringsleiders en vakministers waar de diplomaten op de PV met name druk mee zijn. Zij nemen namens hun bewindspersonen deel aan reguliere vooroverleggen en

werken de details van gemaakte afspraken uit, zodat hun bazen zich tijdens toponderhandelingen op de hoofdlijnen kunnen concentreren.

Tot slot is er het Europees Parlement, waarvan de volksvertegenwoordiging iedere vijf jaar gekozen wordt. Dit parlement kan nog wijzigingsvoorstellen doen voor de plannen die uit de Commissie voortkomen, en moet – net als de Raad – akkoord geven voor het eindresultaat, dikwijls na enkele rondes verhitte onderhandelingen tussen deze verschillende instituten.

Al die organen hebben ieder hun eigen voorzitter, die toeziet op ordelijke besluitvorming. Dat is een belangrijke betrekking, omdat de voorzitter de gehele Europese agenda overziet en (in overleg met de andere betrokkenen) prioriteiten kan stellen. Wat betreft de Europese Raad en de Europese Commissie worden de voorzittersposities in politieke achterkamertjes bepaald, losjes gebaseerd op de uitslag van de Europese verkiezingen. Meestal wordt een sociaaldemocraat of een christendemocraat uitverkoren, omdat die partijen tot nu toe altijd als grootste uit de bus zijn gekomen. In 2019 belandde de Duitse christendemocraat Ursula von der Leyen op de post van voorzitter van de Europese Commissie, en kreeg de Belgische liberaal Charles Michel de voorzittersstoel van de Europese Raad toebedeeld. Geen van hen had zich in aanloop naar de Europese verkiezingen publiekelijk als kandidaat opgeworpen voor een Europese post, geen burger had op hen kunnen stemmen.

Voor de Raad van de EU, waarbinnen dus de vakministers overleg voeren, gelden afwijkende spelregels. Ieder halfjaar

vult weer een andere lidstaat de voorzittersrol in. Het desbetreffende land organiseert en faciliteert op eigen bodem de Europese vergaderingen en geeft de agenda vorm. Een hele gebeurtenis, want de EU-lidstaten grijpen die kans aan om bepaalde onderwerpen die hun aan het hart gaan prominent voor het voetlicht te brengen, bijvoorbeeld door daaromheen allerlei informatieve evenementen te organiseren en door er zo veel mogelijk vergadertijd voor in te ruimen.

Om maar wat te noemen: gedurende het eerste halfjaar van 2016 zwaaide Nederland met de voorzittershamer en koos de regering het Scheepvaartmuseum in Amsterdam als vergaderlocatie voor de EU-ministers. Voor het kabinet was het stimuleren van innovatieve start-ups toen een prioriteit. En dus werd er in mei van dat jaar op een kwartiertje lopen van het museum het Startup Fest Europe georganiseerd, waar Europese ministers en ambtenaren kennis konden maken met de nieuwste producten en diensten die techbedrijven zoals Apple, Google en Uber te bieden hebben (hierover later meer). Niet toevallig vonden de festiviteiten plaats vlak voor de Europese vakministers met elkaar besluiten zouden nemen over de toekomst van het Europese techbeleid. Dankzij het evenement kon Nederland de meerwaarde van dit soort bedrijven optimaal promoten.

Dergelijke activiteiten kennen echter een prijskaartje. En dat is niet gering. In 2016 begrootte het kabinet het hele voorzitterschap op 63 miljoen euro. Maar, en nu komen we weer bij de sponsordeals, de regering kreeg hier en daar ook wat toegestopt. Vier bedrijven deden een duit in het zakje, zo zocht nieuwszender RTL Z uit. Neptunus, een bouwbedrijf,

leende 100.000 euro aan zonnepanelen uit. Internetleverancier Ziggo legde een reserve-internetaansluiting aan naar het Scheepvaartmuseum ter waarde van tussen de 2000 en 5000 euro. Sikkens, onderdeel van chemieconcern Akzo-Nobel, sponsorde voor 14.167 euro aan verf. En Heineken schonk voor 10.000 euro aan bier en water.

Dat zijn nog relatief kleine bedragen. Armere EU-lidstaten doen zichzelf vrijwel volledig in de uitverkoop wanneer de voorzittershamer hun kant op komt. Zoals Roemenië, waar de Europese beleidsmakers zich door een rode zee aan marketingmateriaal van Coca-Cola moesten ploegen op weg naar hun vergadertafels. Ook Malta beloofde zijn sponsors, zoals techbedrijf Microsoft en autoproducent BMW, 'priceless exposure' in ruil voor hun bijdragen.

Sowieso is de Duitse automotive sector altijd goed vertegenwoordigd geweest tijdens de voorzitterschappen. Een praktijk waar terecht vraagtekens bij werden geplaatst na 'dieselgate', de Europese affaire waarbij aan het licht kwam hoe autobedrijven sjoemelden met emissies, terwijl ze de politiek dankzij de warme lobbybanden aan het lijntje hielden.

Terug naar mijn koffieafspraak naar aanleiding van het artikel over de kortingsacties. Ik was ingegaan op de uitnodiging van de PV-voorlichter omdat ik wel benieuwd was naar wat hij kwijt wilde. Zelf had ik tot dan toe bewust geen contact gezocht. Na jarenlang politiek verslaggever te zijn geweest in Den Haag, zag ik ernaar uit om 'Brussel' anders aan te pakken. Ik had me voorgenomen me volledig te laten leiden door mijn eigen nieuwsgierigheid en interesses, in plaats van me

te laten leven door de politieke beleidsagenda's. Ik wilde geen onderdeel worden van de Brusselse bubbel, maar het spel en de poppetjes beschouwen met een blik van buiten. Voorlichters zouden aan mij geen nieuwtjes kunnen verkopen, en ik wilde nooit bij hen in het krijt staan omdat ze mij af en toe brokjes informatie voerden. Ik wilde kijken of het me zou lukken om buiten het soort wheelen en dealen om te werken zoals ik dat kende uit Den Haag, door te leunen op andersoortige bronnen. De onderwerpen die Brusselse collega's van de grote nieuwsredacties al volop behandelden, zoals begrotingsonderhandelingen of asielpolitiek, zou ik eveneens laten liggen. Laat mij maar op de dossiers duiken waar niemand tijd voor heeft.

Aldus had bij mij een plannetje postgevat voor een vervolghet verhaal over het functioneren van de PV. Daar kon ik immers zelf ook nog wat van opsteken. Tot mijn verrassing was hier in de Nederlandse pers zelden over geschreven. Een enkele keer had een (vertrekkend) EU-ambassadeur een interview gegeven, dat zich doorgaans kenmerkte door grootdoenerij over de noodzaak tot geheimzinnigheid rond het diplomatiek verkeer, maar zo'n interview gaf weinig inzicht in de dagelijkse gang van zaken op deze Brusselse dependance van de Rijksoverheid. Was er echt niet meer te vertellen? Ik had al wel gezien dat een kleine, activistische lobbywaakhond genaamd Corporate Europe Observatory bij de PV documenten had opgevraagd over de contacten tussen de Nederlandse ambtenaren en het bedrijfsleven – met deze club zou ik binnenkort een ontmoeting hebben – maar het kon geen kwaad alvast te horen wat de PV-voorlichter zelf zou willen meedelen.

We spraken op zijn suggestie af bij Caffè Vergnano, een koffietentje aan het Schumanplein (dat tijdens de coronapandemie de deuren definitief zou sluiten) op een steenworp afstand van de gebouwen van de Europese Commissie, de Europese Raad en de Nederlandse pv. De bezoekers van het zaakje waren ernaar. Hier louter expats in pak, die in allerlei accenten in het Engels en Frans met elkaar converseerden. Ik was ruim op tijd, uiteraard. Zo kort na mijn verhuizing vanuit het stipte Nederland had ik mij het ‘Brussels kwartiertje’ nog niet eigen gemaakt. De voorlichter kwam iets later, vers uit een vergadering. Al groetend naar andere gasten stapte hij het cafeetje in.

De cappuccino smaakte goed en het gesprek verliep aangenaam. Enthousiast schetste de voorlichter een beeld van hoe hij graag wilde dat ik het werk van de pv zou zien: slimme ambtenaren die de instructies die ze krijgen vanuit Den Haag een-op-een uitvoeren op een zo transparant mogelijke wijze. Op mijn beurt praatte ik hem een beetje bij over de reden van mijn komst naar Brussel, ik bekende zelfs dat ik overwoog een profiel over de Nederlandse pv te schrijven. Wie weet zag de voorlichter er wel brood in, aangezien hij zo tuk was op transparantie, en kon hij me het een en ander vertellen. Voorzichtig informeerde ik hoe het bijvoorbeeld zat met de contacten tussen diplomaten en lobbyisten. Want als het waar was wat hij zei, dat de Nederlandse ambtenaren puur het door Den Haag geïnstrueerde beleid uitvoeren, hadden lobbyisten in theorie niets bij de pv te zoeken. Die konden dan beter óf in Den Haag aankloppen, óf bij de Europese Commissie, waar de agenda’s worden opgesteld.

Algauw werd duidelijk dat de man niet het achterste van zijn tong zou laten zien. Contacten met lobbyisten? Niet noemenswaardig, aldus de voorlichter. Hooguit wat plichtplegingen zoals gebruikelijk in het internationale verkeer. Werkbezoekjes hier en daar, een borrel, informatiebijeenkomsten. Veel meer moest ik er niet achter zoeken. Hoewel dat niet helemaal strookte met wat ik tot dan toe van anderen had gehoord, besloot ik hem niet in de rede te vallen, aangezien ik eerst mijn feiten beter op orde moest krijgen. De voorlichter liet ik rustig zijn verkooppraatjes afdraaien. Ik zat hier nu toch, en misschien zei hij per ongeluk nog iets wat ik voor mijn verhaal kon gebruiken. Je wist maar nooit. Twee uur later stond ik weer buiten, murw gepraat.

Een stuk vruchtbaarder was het contact dat ik kort daarop had met Belén Balanyá van Corporate Europe Observatory. Zij tracht met een handjevol collega's al zeker twee decennia de Europese besluitvormingsprocessen transparanter te maken en de overmacht van de bedrijfslobby terug te dringen. De activisten onderzoeken belangenconflicten, beschrijven in rapporten wat er misgaat en proberen de Europese politici ervan te overtuigen het beleidsmakingsproces te democratiseren. Ze worden gefinancierd door verschillende fondsen, waarover ze in tegenstelling tot veel van hun onderzoeksobjecten uiterst transparant zijn. Een daarvan is bijvoorbeeld de door de Hongaarse president Viktor Orbán verketterde Open Society Foundations van de Hongaars-Amerikaanse zakenman George Soros.

Voor haar nieuwste onderzoek probeerde Balanyá de lobbycontacten van alle Brusselse PV's van de EU-lidstaten in

kaart te brengen. Een hele klus, temeer daar de PV's vallen onder het gezag van hun regeringen en dus niet aan de EU-transparantieregels hoeven te voldoen. Uiteindelijk bleek amper een handjevol bereid om informatie te verstrekken over hun ontmoetingen met lobbyisten. Waaronder Nederland, dat moest ik de PV-voorlichter nageven die de mond zo vol had gehad van transparantie. Maar zijn verhaal dat de contacten tussen de PV en de lobby niet veel meer voorstellen dan wat beleefde plichtplegingen, kon op basis van de verkregen bezoekerslijsten in de prullenbak.

Uit Balanyá's verslaglegging bleek dat tussen juni 2017 en juni 2018 in totaal ruim 500 ontmoetingen hadden plaatsgevonden op de Nederlandse PV. Bijna driekwart daarvan was met vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, waarbij de werkgeverskoepel VNO-NCW en oliegi-gigant Shell met respectievelijk elf en negen afspraken de kroon spanden. Het overige kwart van de bezoeken viel uiteen in afspraken met maatschappelijke organisaties, denktanks en academici. Natuurlijk zeiden die aantallen en percentages op zich nog niets, maar de frequentie maakte het wel een stuk minder aannemelijk dat ambtenaren en lobbyisten tijdens hun ontmoetingen louter over koetjes en kalfjes spreken, zoals de PV-voorlichter had gesuggereerd.

Zo waren er meer nuttige bronnen. In diezelfde periode sprak ik een lobbyist van consumentenkoepel BEUC die de Nederlandse diplomaten zelfs 'zeer open' noemde en de door-gaans prettige samenwerking loofde. Natuurlijk probeerde de consumentenvertegenwoordiger tijdens dergelijke afspraken met PV-ambtenaren ook het standpunt van een land te be-

invloeden, vertelde hij. 'Je hebt het immers bij onderhandelingen ook soms nodig dat lidstaten hun positie aanpassen.'

En dan waren er nog de twee diplomaten die in het magazine 'Economische Zaken in beeld' van de Rijksoverheid zonder enige schroom hun relaties met belangenbehartigers aanprezen: 'Als ik in informeel overleg of in mijn netwerk mogelijkheden voor een bedrijf zie, laat ik dat weten,' legde een van hen uit, die was aangesteld vanuit het ministerie van Economische Zaken. 'We zijn hier de oren en ogen van het ministerie, maar delen ook informatie met het bedrijfsleven.' Kijk, dat was nu klare taal.

Terwijl ik zo gaandeweg een beeld kreeg van het wel en wee op de PV, gooide ik nog een ander hengeltje uit. Mij was verteld dat de diplomaten ook goede banden onderhouden met Europarlementariërs. Ze proberen namelijk niet alleen bij de Commissie en de Raad het kabinetsbeleid tussen de oren te krijgen, maar ook bij de in Brussel gekozen volksvertegenwoordigers.

Dat was nieuw voor mij. In Den Haag is het immers heel anders. Daar dreunt nog altijd de 'oekaze-Kok' door, vernoemd naar de PvdA-premier die er fel tegen gekant was dat ambtenaren en Kamerleden onderonsjes hadden. Die machtsbolwerken dienden gescheiden te opereren. In de Tweede Kamer maakt daarom hooguit een persoonlijk assistent van een minister af en toe een rondje langs de fracties om te kijken of er nog wat te onderhandelen valt. Of er vindt een zogenaamde 'technische hoorzitting' plaats om parlementariërs in formele setting door ambtenaren te laten bijpraten over ingewikkelde dossiers. Maar van reguliere contacten en

informele informatie-uitwisseling is geen sprake.

In Brussel scheen het echter juist mede de taak te zijn van de PV om contact te houden met de Europarlementariërs, om ook hen van het kabinetsbeleid te doordringen. Maar na de eerste ontmoeting met de voorlichter begreep ik dat hij daarover tegen mij niet een boekje open zou doen. Dus deed ik een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur (Wob): de koevoet waarmee je als burger of journalist de deur van de overheid open kunt wrikken. Tenminste, als je heel veel geduld en uithoudingsvermogen hebt, want de naleving van de beantwoordingstermijnen is in de praktijk een wassen neus.

Dat was ook dit keer het geval. Het soort verzoek dat ik indiende bleek een unicum te zijn: ik vroeg om de openbaarmaking van alle contacten tussen de PV en Nederlandse Europarlementariërs. Dat bleek tegen het zere been van de diplomaten. Het gezellige kopje koffie bij Vergnano was direct vergeten, het ministerie van Buitenlandse Zaken plaatste mij in de hoek van lastige journalisten. Met juristen ging het departement er eindeloos op studeren of ik deze informatie wel op mocht vragen. Pas maanden later volgde een officiële reactie.

Hoewel me was gezegd dat mijn verzoek dermate veel stukken betrof dat de inventarisatie erg veel tijd vergde – waarop ik het ministerie tegemoet was gekomen en mijn verzoek danig had ingeperkt – kreeg ik uiteindelijk slechts anderhalf nietszeggend A4'tje aan informatie toegezonden. Ik werd afgescheept. Per ommegaande ging ik in beroep tegen dit besluit en kreeg uiteindelijk gelijk, maar mijn deadline was inmiddels verstreken en ik kon de verkregen informatie niet

meer verwerken in het artikel over de PV. De trainingstactiek van het ministerie was geslaagd. En dat niet alleen: in de tussentijd werd mijn verzoek om iemand van de PV te interviewen ook nog eens op de lange baan geschoven. Eerst maar eens dat Wob-verzoek afhandelen, kreeg ik te horen. Wederom nul op het rekest.

Maar er zijn meer wegen die naar Rome leiden. Om alsnog iemand van de PV voor mijn verhaal te spreken te krijgen, benaderde ik een vriendelijke persvoorlichter van de D66-Eurofractie. De Europese verkiezingen kwamen eraan en ik had gezien dat een diplomaat van de PV als kandidaat op de D66-lijst stond. Die had er dus belang bij om in de media te komen. Of deze Raoul Boucke misschien geïnteresseerd was om over zijn werk te praten? De voorlichter van D66 hapte toe.

Tijdens een telefonisch interview vertelde Boucke openhartig hoe zijn diplomatenbestaan eruitzag. In Den Haag zit de kennis en de ervaring, maar op de PV weten ze hoe het spel in Brussel gespeeld wordt, legde hij uit. ‘Die 27 onderhandelende lidstaten zeggen meestal niet hardop wat hun achterliggende belangen zijn, daar moeten wij achter zien te komen om te begrijpen hoe ze opereren. Mijn advies is daarom heel belangrijk. Den Haag is zich daar steeds beter van bewust.’ De contacten met de lobby zijn daar onderdeel van. De diplomaten trekken steeds vaker samen op met overheden zoals gemeenten en provincies, met maatschappelijke organisaties en met het bedrijfsleven om elkaar te helpen met strategie en informatie. Daardoor kan de PV volgens Boucke ‘meer aan het begin van de beleidsvorming zitten’. Immers, hoe meer